

КОРІННА Ганна Олексіївна,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ГОТОВНІСТЬ ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті узагальнені теоретичні положення щодо сутності поняття «готовність», «сім'я», «готовність до сімейного життя» як важливих компонентів готовності вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя. Визначені та проаналізовані фактори, які впливають на готовність молоді до сімейного життя. Охарактеризовані особливості формування підготовки дітей в умовах закладу інтернатного типу до сімейного життя. На основі проаналізованих понять у статті подано авторське визначення поняття «готовність вихованців інтернатного типу до сімейного життя».

Ключові слова: вихованці закладів інтернатного типу, заклад інтернатного типу, готовність, готовність до сімейного життя, сім'я, готовність вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя.

Постановка проблеми. Соціально-економічні та політичні зміни, які відбулися в Україні визначили пріоритетні напрями розвитку системи виховання підростаючого покоління не лише в закладах освіти, але й в закладах інтернатного типу. Важливим завданням в цьому аспекті стає готовність молоді до майбутнього сімейного життя, як складової частини цілісного особистісного становлення.

Виховання таких дітей в умовах закладів інтернатного типу, при відсутності змалку адекватних зразків соціорольової поведінки негативно позначається на характері становлення ідентичності дітей, засвоєнні ними ролей і обов'язків чоловіків і жінок в сім'ї та суспільстві, що у сукупності виокремлюється гостроактуальною проблемою вікової та педагогічної психології. Діти-сироти залишаються однією з найбільш соціально занедбаних і найменш психологічно захищених спільнот нашої країни, а сирітське середовище акумулює в собі найскладніші проблеми психологічного, соціального становлення особистості чоловіка та жінки. Звуженість соціального оточення в інтернатних закладах, брак соціально-адекватних моделей статоворольової поведінки, недостатня психолого-педагогічна підготовленість вихователів до роботи з депривованими дітьми створюють несприятливі умови для розвитку у них психологічної готовності до самостійного життя та створення сім'ї [4].

Необхідність цілеспрямованого теоретичного вивчення питання готовності вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя та актуальність цієї проблеми в умовах сьогодення обґрунтовується рядом причин, а саме: відсутність систематичного та особистісного підходу до формування їх особистості, як майбутнього чоловіка та дружини; неготовність молоді до виконання батьківських обов'язків; відсутність теоретичної та методичної розробки змісту навчального процесу в закладах інтернатного типу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про наукові пошуки вчених та практиків щодо форм та методів соціально-педагогічної роботи з вихованцями закладів інтернатного типу щодо формування у них уявлень про основні функції та типи сімей, організацію подружньої взаємодії, взаємин між батьками і дітьми тощо [10].

А відтак, аналіз теоретико-методичних засад з проблеми підготовки дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя засвідчив, що досліджувана проблема є складною та багатогранною, оскільки акумулює в собі фонд наукових знань з філософії, соціології, психології,

педагогіки, соціальної педагогіки. Вивчення проблеми підготовки учнівської молоді до сімейного життя в історико-педагогічному контексті здійснювалося, спираючись на праці Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Г. Спенсера, П. Блонського, Г. Ващенко, Н. Жаринцевої, А. Єфімова, В. Половцевої, М. Рубінштейна, К. Сидоровича, І. Симонова, Л. Сосюри, А. Успенського; на значну роль сім'ї в підготовці молоді до сімейного життя вказували П. Лесгафт, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський [10].

Комплексне вивчення усіх аспектів психологічної готовності вихованців закладів інтернатного типу до створення сім'ї присвячене наукове дослідження О. Кізь [4], метою якого було експериментальне виявлення розвитку структурних компонентів психологічної готовності депривованого юнацтва до шлюбно-сімейних стосунків, обґрунтування і апробація системи її формування.

Теоретично обґрунтування та експериментальна перевірка соціально-педагогічних умов підготовки дітей-сиріт в інтернатному закладі до сімейного життя висвітлено у науковій роботі Г. Хархан [10]. Науковець довела, що ефективність підготовки дітей-сиріт в інтернатному закладі до сімейного життя може бути досягнута, якщо цей процес побудувати на основі розробки й реалізації таких соціально-педагогічних умов, як створення корекційно-виховного середовища щодо формування образу «Я-сім'янин», враховуючи особливості розвитку дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу; формування та корекції психосексуальної культури вихованців на основі особистісно орієнтованого підходу; виховання культури взаємин статей шляхом залучення хлопців та дівчат до активної участі в різних видах діяльності.

Метою статті є аналіз питання готовності вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя; уточнення сутності понять «готовність», «сім'я», «готовність до сімейного життя» та визначення сутності феномену «готовність вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя».

Виклад основного матеріалу. Враховуючи актуальність та специфіку питання формування готовності вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя, слід звернутися до трактування таких феноменів як «готовність», «сім'я», «готовність до сімейного життя». Аналіз різних підходів розкриття цих понять допоможе нам визначити сутність феномену «готовність вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя».

Готовність розглядається педагогами та психологами як стан (М. Дяченко, Є. Ільїн, М. Левітов, Д. Мехіладзе та ін.), як якість особистості (Є. Павлютенков, К. Платонов, В. Серіков, Є. Федорчук, В. Шадріков), як комплекс здібностей (Б. Анан'єв, С. Рубінштейн), як синтез певних особистісних якостей (С. Дибін, В. Крутецька, В. Шаринський), як системне особистісне утворення (С. Васильєва, А. Веденов, М. Дяченко, Л. Кандилович) [6].

Слід зазначити, що поняття «готовність» вперше з'явилося в експериментальній психології, а потім було перенесено в сферу педагогічних та соціально-психологічних досліджень. Зважаючи на це, готовність розкривається як «стан мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, які забезпечують ефективне виконання певних дій» [12].

Готовність до будь-якої діяльності у сучасній філософській, психологічній та педагогічній літературі пов'язується з рівнем розвитку особистості, який включає переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, вміння, настановлення, налаштованість на певну поведінку (Ю. Алферов, М. Дяченко, Л. Кандилович, В. Осовський, Ю. Самарин та ін.). Саме поняття «готовність» трактується психологами як наявність здібностей (Б. Анан'єв, О. Бодальов, Г. Костюк), набуття певних якостей особистості (М. Левітов, К. Платонов), їх своєрідний синтез (В. Крутецький, В. Мясішев) тощо [4, с. 7].

У цьому аспекті важливим є розуміння «готовності» М. Левченко, В. Ядов, які розглядають готовність як сплав особистісної психологічної готовності та підготовленості.

На переконання С. Бризгалової, готовність – «цілісне особистісне динамічне утворення, яке набувається у результаті спеціального навчання, яке включає у свою структуру взаємопов'язані елементи: науково-теоретичний, практичний та психологічний» [1, с. 32].

Особливий інтерес, на наш погляд, викликає розкриття сутності поняття «готовність» С. Максименком. На думку науковця, готовність є цілеспрямованим вираженням особистості, що виявляється у її переконаннях, поглядах, мотивах, почуттях, вольових та інтелектуальних якостях, знаннях, навичках, уміннях, настановах. Така готовність досягається в процесі

моральної, психологічної та професійної підготовки і є результатом різнобічного розвитку людини відповідно до особливостей обраної професійної діяльності [7].

У свою чергу, провівши ґрунтовний аналіз категорії «готовність», Т. Лозицька, наголошує на тому, що підходить до поняття «готовність» різноманітні і кожна наука надає цьому поняттю деякі індивідуальні характеристики, хоча з упевненістю можна сказати, що і педагоги, і психологи, і соціологи дають споріднені дефініції. Ядро цього поняття включає в себе як психологічну готовність, яка являє собою базу та стійку платформу діяльності, так і практичну (професійну) готовність для застосування усіх знань і умінь [6, с. 5].

Наступним поняттям, яке потребує розкриття і є складовою частиною поняття «готовність вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя», визначаючи його характерні ознаки, є поняття «сім'я».

Сім'я як соціальний феномен, що склався у суспільстві, має для кожної окремої людини дуже велике значення, і в самому суспільстві становить загальновизнану соціальну цінність. Тому нормативне регулювання сімейних відносин відображає і соціальну значущість тих видів сімейних відносин, які підлягають правовому регулюванню, та індивідуальну цінність певних видів сімейних відносин для кожної людини зокрема. Від якості та обґрунтованості – правової і соціальної – цього регулювання залежить стан сімейних відносин у суспільстві, визначеність поведінки окремих осіб, які є учасниками сімейних та суспільних відносин, їх соціальне становище і правовий стан, навіть їхнє сприйняття світу і життя взагалі [11, с. 121].

Сім'я – це спосіб життя, який виробило людство впродовж свого існування та розвитку. В її рамках людина формувалася фізично, психологічно й інтелектуально, задовольняла свої потреби, здійснювала властиві їй на тому чи іншому етапі функції. Сім'я є найважливішою загальнолюдською цінністю, в якій умови існування співтовариства людей узгоджуються з високою природною, соціальною та духовною доцільністю. Вона виступає обов'язковою умовою функціонування всієї соціальної структури суспільства, маючи потужний розвивально-виховний потенціал впливу на процеси суспільного розвитку [9].

У сім'ї відбиваються різноманітні відносини, які мають місце в суспільстві – економічні, політичні, соціальні, духовні. Але на противагу суспільним, внутрішньосімейні відносини характеризуються близькістю, неповторністю задушевних зв'язків батьків і дітей, глибоким особистісним контактом між ними. Це зумовлює їх виховну силу, сприяє інтенсивності, міцності й глибині засвоєння дитиною моральних норм і правил, формуванню емоційно-ціннісних ставлень і соціально схваленої поведінки [5, с. 8].

Отже, сім'ї належить важлива функція – створення, збереження та передача духовних цінностей свого народу підрастаючому поколінню.

З огляду на це, готовність до сімейного життя – інтегральна категорія, яка включає цілий комплекс важливих факторів:

1. Формування певного морального комплексу – готовність особистості прийняти на себе нову систему обов'язків щодо свого шлюбного партнера, майбутніх дітей. Підготовленість до міжособистісного спілкування та співпраці.

2. Сім'я є малою групою, і для її нормального функціонування необхідна узгодженість ритмів життя подружжя.

3. Здатність до самовідданості щодо партнера, що включає здатність до відповідної діяльності, заснованій, передусім, на якостях та рисах альтруїзму люблячої людини.

4. Наявність якостей, пов'язаних із проникненням у внутрішній світ людини – емпатійний комплекс.

5. Висока естетична культура почуттів і поведінки особистості.

6. Вміння вирішувати конфлікти конструктивним способом, здатність до саморегуляції власної психіки і поведінки [8, с. 323].

На переконання Є. Зрінцевої, готовність до сімейного життя – це соціально-психологічна освіта в структурі особистості, що інтегрує прийняття цінностей сім'ї як соціального інституту зі спеціальними знаннями і вміннями в галузі психології сімейних відносин, раціонального ведення домашнього господарства, родинної педагогіки, міжособистісного спілкування [3].

Є. Волченкова на основі аналізу питання готовності особистості до сімейного життя визначила її складові: соціально-моральна готовність, психологічна готовність, правова

готовність, репродуктивна готовність, педагогічна готовність, господарсько-побутова готовність, економічна готовність [2, с. 103–104].

У ході аналізу наукової літератури та практики функціонування закладів інтернатного типу Г. Хархан виокремила чотири групи особливостей підготовки дітей-сиріт в умовах закладу інтернатного типу до сімейного життя:

- особливості, що випливають із вікових і психофізіологічних закономірностей розвитку депривованої особистості;
- особливості, що визначаються специфікою інтернатного закладу;
- особливості, зумовлені специфікою виховного процесу в школі-інтернаті;
- особливості, зумовлені сучасною соціально-економічною, політичною, соціокультурною ситуацією в Україні.

Найбільш важливими з них є: деприваційна ретардація, почуття «Ми», вплив на дітей-сиріт різних видів депривації (психічної, сенсорної, рухової, соціальної, емоційної, материнської); наявність обслуговуючого персоналу, відсутність власних заощаджень та досвіду розпоряджатися грошима; недостатність психолого-педагогічної роботи, спрямованої на виховання необхідних якостей сім'янина, уявлень про сім'ю, сімейні ролі в дітей-сиріт; відсутність адекватних зразків ідентифікації в межах своєї статі, переважна більшість жінок у педагогічному колективі та ін. [10, с. 10].

На думку дослідниці, результатом підготовки дітей-сиріт в умовах закладу інтернатного типу до сімейного життя є їх готовність до майбутнього сімейного життя (певний рівень знань та умінь, які дозволяють реалізовувати основні функції в сім'ї, а також рівень розвитку якостей, що забезпечують виконання подружніх та батьківських ролей) [10, с. 10–11].

Таким чином, спираючись на вищезазначені думки, поняття «готовність вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя» характеризуємо як цілеспрямований процес формування особистості майбутнього сім'янина, який включає в себе систему соціально-психологічних установок, що дає можливість визначати емоційно-позитивне ставлення до сімейного способу життя задля виконання подружніх та батьківських ролей.

Узагальнюючи результати дослідження, ми вважаємо доцільним зазначити, що готовність вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя є соціально контрольованим і педагогічно організованим процесом, який інтегрує зусилля адміністрації закладів інтернатного типу, вихователів та самих дітей, який направлений на формування особистості майбутнього сім'янина.

Висновки. На основі проведеного аналізу підтверджено, що важливим завданням закладів інтернатного типу є підготовка молоді до створення повноцінної сім'ї. Слід зазначити, що така підготовка можлива, якщо адаптувати теоретичні та методичні засади підготовки вихованців до сімейного життя до специфіки виховної роботи в умовах закладів інтернатного типу. На основі теоретичних знань з різних аспектів сімейного життя, практичних побутових знань та умінь, необхідних у майбутньому сімейному житті, при умові виправлення хибних уявлень вихованців про шлюбно-сімейні стосунки, перероблення негативного досвіду батьківсько-дитячих відносин буде відбуватися процес формування образу «Я-сім'янин» у вихованців закладів інтернатного типу.

Подальшої розробки потребує питання визначення структури готовності вихованців закладів інтернатного типу до сімейного життя, що становить перспективу подальших наукових розвідок.

Список використаної літератури та джерел

1. Брызгалова С. И. Формирование в вузе готовности учителя к педагогическому исследованию: теория и практика / С. И. Брызгалова. – Калининград, 2004. – 312 с.
2. Волченкова Е. В. Готовность личности к семейной жизни: теоретико-методологические подходы / Е. В. Волченкова. // Отраслевая социология. – 2010. – С. 101–104.
3. Зритнева Е. И. Формирование готовности старшеклассников к браку и семейной жизни : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Елена Игоревна Зритнева. – Ставрополь, 2000. – 212 с.
4. Кізь О. Б. Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 / Кізь Ольга Богданівна – Київ, 2003. – 27 с.

5. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія / Т. В. Кравченко. – К.: Фенікс, 2009. – 416 с.
6. Лозицька Т. Ю. Сутність готовності майбутніх учителів до використання медіа у професійній діяльності [Електронний ресурс] / Т. Ю. Лозицька – Режим доступу до ресурсу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11ltyupd.pdf>.
7. Максименко С. Д. Психологія в соціологічній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури: навчальний посібник / С. Д. Максименко. – К.: Наукова думка, 1999. – 216 с.
8. Підготовка учнів інтернатних закладів до життєдіяльності у відкритому суспільстві : навч.-метод. посібник / [Л. В. Канишевська, Л. В. Кузьменко, С. О. Свириденко та ін.]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 336 с.
9. Українознавство : посібник / уклад.: В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач. – К.: Зодіак. – ЕКО, 1994. – 399 с.
10. Хархан Г. Д. Підготовка дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Хархан Галина Дмитрівна – Луганськ, 2011. – 22 с.
11. Шевченко Я. М. Проблеми правового регулювання сімейних відносин / Я. М. Шевченко. – Українське право. – 1998. – С. 121–130.
12. Ярыгина Н. Ю. Мотивационно-смысловая готовность к семейной жизни : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.13 / Ярыгина Наталья Юрьевна – Москва, 2007. – 139 с.

References

1. Bryzgalova S. I. (2004) Formirovanie v vuze gotovnosti uchitelya k pedagogicheskomu issledovaniyu: teoriya i praktika (*Formation of a teacher's readiness for pedagogical research in the university: theory and practice*). Kaliningrad [in Russian].
2. Volchenkova E. V. (2010) Gotovnost' lichnosti k semejnoy zhizni: teoretiko-metodologicheskie podhody (*The readiness of the individual for family life: theoretical and methodological approaches*) Otrasleyaya sociologiya [in Russian].
3. Zritneva E. I. (2000) Formirovanie gotovnosti starsheklassnikov k braku i semejnoy zhizni (*Formation of high school readiness for marriage and family life*) Candidate's thesis. Stavropol' [in Russian].
4. Kiz O. B. (2003) Formuvannya psikhologichnoi hotovnosti vykhovantsiv internatnykh zakladiv do stvorennia sim'i (*Formation of psychological readiness of boarding school pupils for the creation of a family*) Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
5. Kravchenko T. V. (2009) Sotsializatsiia ditei shkilnoho viku u vzaiemodii simi i shkoly: monohrafiia (*Socialization of school-age children in the interaction of family and school: a monograph*) Kyiv. Feniks [in Ukrainian].
6. Lozytska T. Yu. Sutnist hotovnosti maibutnikh uchyteliv do vykorystannia media u profesiinii diialnosti (*Essence of readiness of future teachers to use media in professional activity*) Rezhym dostupu : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11ltyupd.pdf>. [in Ukrainian].
7. Makeymenko S. D. (1999) Psyholohiia v cotsiolohichnii ta pedahohichnii ppaktytsi: metodolohiia, metody, ppopramy, pposedy: navchalnyi pocibnyk (*Phenomena in co-educational and pseudo-spiritual practice: mtodvylhgia, mtodi, ppopra, ppozdupu: nvvchalny pobicni*) Kyiv. Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Kanishevskaya L. V., Kuzmenko L. V., Svyrydenko S. O. ... (2013) Pidhotovka uchniv internatnykh zakladiv do zhyttiediialnosti u vidkrytomu suspilstvi : navch.-metod. posibnyk (*Preparation of boarding school students for life in an open society: tutorial manual*) Kirovohrad. Imeks-LTD [in Ukrainian].
9. Matsiuk V. Ya., Puhach V. H. (1994) Ukrainoznavstvo: posibnyk (*Ukrainian studies: manual*) Kyiv. Zodiak. EKO [in Ukrainian].
10. Kharkhan H. D. (2011) Pidhotovka ditei-syrit v umovakh internatnoho zakladu do simeinoho zhyttia (*Preparation of orphans in the conditions of a residential institution for family life*) Extended abstract of candidate's thesis. Luhansk [in Ukrainian].

11. Shevchenko Ya. M. (1998) Problemy pravovoho rehuliuвання simeinykh vidnosyn (*Problems of legal regulation of family relations*) Ukrainske pravo [in Ukrainian].
12. Yarygina N. Yu. (2007) Motivacionno-smyslovaya gotovnost' k semejnoy zhizni (*Motivational and semantic readiness for family life*) Candidate's thesis. Moskva [in Russian].

Korinna H. Boarding school residents' readiness to family life as socially-pedagogical problem

Introduction. The problem of boarding school residents' family life readiness is one of the most actual today. The study of this issue is substantiated by a number of reasons, such as: the lack of a systematic and personal approach to the formation of their personality as the future husband or wife; unpreparedness of youth to perform parental responsibilities; the lack of theoretical and methodological development of the contents of the educational process in residential institutions and socio-pedagogical conditions of this process.

Introduction. The purpose of the article is to analyze the issue of boarding school residents' family life readiness; the distinguishing of the essence of the concepts of "readiness", "family", "family life readiness" and definition of the essence of the phenomenon "boarding school residents' family life readiness".

Methods. In order to solve the problems and achieve the goal of the article we used a complex of theoretical methods: analysis, comparison and synthesis of psychological and educational literature on the readiness of pupils residential care facilities for family life.

Results. The article summarizes the theoretical propositions about the nature of the concepts of "readiness", "family", "family life readiness" as an important component of boarding school residents' family life readiness. It has been determined that the concept of "readiness" includes both psychological readiness, which is the basis and stable platform of activity, and practical readiness for the application of all knowledge and skills to family life. The author emphasizes that family life readiness is an integral category, which includes a complex of important factors and aspects.

Originality. Based on scientific literature analysis the notion of "readiness", "family", "family life readiness" presents the author's definition of "boarding school residents' family life readiness", which is a purposeful process of identity formation of the future family member, which includes a system of social-psychological installations, makes it possible to determine the emotional and positive attitude to the family lifestyle for the performance of marital and parental roles.

Conclusion. Thus, the important task of residential institutions (boarding schools) is to prepare young people for a full-fledged family. It should be noted that such training is possible, if we adapt the theoretical and methodological principles of preparation of pupils to family life to the specifics of educational work in the conditions of residential institutions. Such a process must be socially controlled and pedagogically organized, integrate the efforts of the administration of the institution, the caregiver and the children themselves and should be directed towards the formation of the person of the family man.

However, this issue does not release all aspects of the problem; the prospect of further research is the question of the determining of boarding school residents family life readiness' structure.

*Одержано редакцією 11.09.2018
Прийнято до публікації 18.09.2018*